

УДК 159.923

І. О. Філенко

кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри практичної психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ЦІННІСНІ СКЛАДОВІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У роботі розглядаються психологічні чинники, що детермінують копінг-стратегії студентської молоді, пов'язані з відмінностями в ціннісних орієнтаціях, показниках адаптації і креативності. Показано, що виділені за допомогою кластерного аналізу чотири підгрупи випробовуваних використовують копінг-стратегії різної ефективності і характеризуються специфічними особливостями показників, що визначають відмінності в психологічному потенціалі особистості.

Ключові слова: психологічний потенціал, ціннісні орієнтації, адаптація, креативність, кластерний аналіз.

Упродовж усієї історії розвитку перед людством стояли завдання виживання в складних соціальних або природних ситуаціях, подолання несприятливих обставин, досягнення необхідного результату на основі оптимальних, цілеспрямованих дій в критичних умовах життя і діяльності. Вдосконалення рівня розвитку соціальних відносин і економіки, яке відбувається на наших очах, а також наукових, виробничих і інформаційних технологій не лише покращує життя людини, але також створює нові проблеми для нашого сучасника. Основа проблемних ситуацій багато в чому визначається невідповідністю особистісних ресурсів людини надзвичайно складним об'єктивним умовам її життєдіяльності. До складних об'єктивних чинників, що впливають на особистість, можна віднести: високу інтенсифікацію соціальних стосунків і комунікативних процесів; мінливість і невизначеність тенденцій розвитку соціального середовища; зростання інтенсивності стресових чинників різної природи і їх якісні зміни. Зменшення несприятливого впливу вказаних умов на нашого сучасника можливе при наявності особистісних якостей, що дозволяють здійснювати активне позитивне вирішення безлічі життєвих ситуацій, у тому числі і таких, які можуть не міститися в особистому життєвому досвіді, або в досвіді близьких людей.

У зв'язку з цим загострюється інтерес багатьох фахівців — в першу чергу психологів — до проблеми потенціалу людини, яка останніми роками активно обговорюється в наукових публікаціях (К. В. Карпинський [2], Д. О. Леонт'єв [5; 6], А. Г. Маклаков [7], В. О. Олефір [10], С. А. Хазова [17] та ін.). Так, Д. О. Леонт'єв, Є. М. Осін розглядають особистісний потенціал як здатність особистості «...виступати автономним саморегулю-

ючим суб'єктом активності, що робить цілеспрямовані зміни у зовнішньому світі і поєднує стійкість до дії зовнішніх обставин і гнучке реагування на зміни зовнішньої і внутрішньої ситуації» [5]. Вони також відмічають, що проблему особистісного потенціалу необхідно розглядати у зв'язку з саморегуляцією особистості, яка знаходить своє віддзеркалення в трьох функціях: функції самовизначення суб'єкта (по відношенню до потенційних сенсів ситуації); функції вибору оптимальних стратегій діяльності і їх реалізації; функції гнучкого переборення деформуючих дій, несприятливих, стресових і травматичних подій [5].

К. В. Карпинський [2] досліджує поняття суб'єктного потенціалу в контексті долаючої поведінки, що дозволяє долати складні життєві ситуації. При цьому він підкреслює важливість створення смисло-центрованих моделей подолання, що розглядають множину ситуаційних сенсів (життєвих цілей, життєвих цінностей, світоглядних установок) особистості. С. І. Малахова [8] розглядає систему саморегуляції як основу інтелектуально-особистісного потенціалу, який у свою чергу визначає перевагу у виборі особою способів виходу з важких життєвих ситуацій. Вона також відмічає актуальність проблематики, пов'язаної з формуванням ресурсів саморегуляції і подолання в юнацькому віці. У роботі В. О. Олефіра [10] досліджуються зв'язки характеристик особистісного потенціалу і психологічного благополуччя з продуктивними і непродуктивними копінг-стратегіями студентів.

У психологічній літературі розглядається також поняття ресурсів суб'єкта, яке є близьким до поняття особистісного потенціалу (С. А. Хазова [17]). Відзначається, що відповідні особистісні ресурси дозволяють суб'єктові використовувати в житті ефективніші копінг-стратегії, підвищувати стресостійкість і рівень адаптації (S. E. Hobfoll [20]; R. S. Lazarus, S. Folkman [21]). Серед ресурсів суб'єкта, що дозволяють успішно виконувати професійну діяльність, виділяють поняття особистісного адаптаційного потенціалу (А. Г. Маклаков [7]), яке характеризує рівень розвитку властивостей особистості, що визначають ефективність її адаптації в процесі діяльності. У роботі А. С. Седунової, Н. М. Склянної [13] вивчалися особливості адаптаційного потенціалу у зв'язку з копінг-стратегіями особистості в контексті підвищення ефективності професійної діяльності співробітників УВС.

У більшості наукових праць, де досліджуються психологічні аспекти особистісного потенціалу, це явище розглядається у зв'язку з питаннями адаптації суб'єкта, його копінг-стратегіями, станом психологічного благополуччя, рівнем життєстійкості. Проте відносно невелика кількість робіт присвячена розгляду ціннісно-сміслових координат особистісного потенціалу (Д. О. Леонтьєв та ін. [6]), а також вивченню явища креативності, як потенційного особистісного ресурсу подолання (М. М. Кашапов [3]), у зв'язку з чим потрібно проведення детальнішого аналізу вказаного феномену із залученням додаткових змінних. Зокрема, М. М. Кашапов відмічає, що наявність ресурсного потенціалу особистості значною мірою визначається «...творчою здатністю генерувати і продукувати нові представлення

і ідеї, а головне — проектувати і моделювати їх в практичних формах діяльності» [3].

Важливість обліку ціннісно-сислової сфери при вивченні проблеми особистісного потенціалу представляється природним і необхідним кроком, оскільки вона розглядається багатьма вченими як базова основа для невпинного та гармонійного розвитку особистості протягом всього життя (С. Л. Рубінштейн [12], В. Франкл [16], А. Маслоу [9], К. Роджерс [11], О. Г. Асмолов [2], М. С. Яницький [19] та інші). Актуальними є питання становлення ціннісно-сислової сфери у студентів впродовж професійного навчання у вищих навчальних закладах. Визначенню структурних та динамічних особливостей розвитку системи ціннісних орієнтацій в юнацькі роки приділяється особлива увага, тому що згідно С. Л. Рубінштейну [12] в цьому віці утворюються ціннісні орієнтири, в яких проявляється сама сутність людини; створюється світогляд як система узагальнених уявлень про світ, навколишню дійсність, про інших людей та себе самого, формується усвідомлене, узагальнене відношення до життя, яке дозволяє визначати сенс людського буття. Ціннісно-сислова регуляція також суттєво впливає на соціально-психологічну адаптацію особистості (М. С. Яницький [19]), і, відповідно, може суттєво позначатися на особливостях соціальної поведінки, зокрема — на стратегіях подолання.

В зв'язку з актуальністю представленої тематики та недостатньою її розробленістю метою нашого дослідження було визначення психологічного потенціалу осіб юнацького віку, пов'язаного з ціннісно-сисловими, адаптаційними, креативними характеристиками, що можуть визначати схильність суб'єктів до використання ними ефективних або неефективних копінг-стратегій.

В ході проведеного дослідження використовувалися наступні методики: методика «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях» Н. С. Ендлера, Д. А. Паркера в адаптації Т. Крюкової [4]; тест для визначення рівня креативності (О. Е. Тунік [14]); тест для визначення рівнів соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса, Р. Даймонда) [15]. Також для визначення ціннісних орієнтацій використовувався список з 36 цінностей, який було розроблено на основі переліків цінностей М. Рокіча та Ш. Шварца. Досліджуваним пропонувалося розташувати представлені на бланку цінності в порядку особистісної переваги, тобто кожна з наведених цінностей отримувала певний ранг (менший ранг відповідав більшій значущості цінності для особистості). Всього за даними методиками було обстежено 96 студентів протягом 2010–2011 років, у віці 20–21 рік (всі досліджувані — жіночої статі). Статистична обробка проводилася з використанням статистичного пакету SPSS 17.0.

За даними дослідження визначалися кореляції між показниками (за Спірменом). Також первинні результати, отримані по всій групі досліджуваних, були оброблені із застосуванням кластерного аналізу (метод Hierarchical Cluster Analysis). До параметрів кластеризації ввійшли показники основних стратегій додання, зокрема: показник проблемно-орієнтованого копінгу (ПОК); показник емоційно-орієнтованого копінгу

(ЕОК); показник копіngu, орієнтованого на уникнення (КОУ). Проведений аналіз дозволив визначити оптимальну кількість кластерів — чотири підгрупи студентів, що суттєво відрізнялися своїми характеристиками. Далі для виявлення відмінностей між підгрупами випробовуваних за всіма досліджуваними показниками використовувався непараметричний критерій відмінності Манна-Уїтні. В ході аналізу результатів дослідження визначалися також особливості додаткових стратегій додання-відволікання (ВІД) та соціального відволікання (СВІД).

В табл. 1, 2 наведені коефіцієнти кореляції між показниками адаптивності, творчості, рангів вибору певних цінностей та копінг-стратегій, що отримані для всієї групи досліджуваних студентів.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції між досліджуваними показниками адаптивності, творчості та копінг-стратегій (кількість досліджуваних N = 96 осіб)

Досліджувані показники	Показники копінг-стратегій				
	ПОК	ЕОК	КОУ	ВІД	СВІД
Уява	0,22**		0,27***	0,22**	
Креативність			0,20*		0,19*
Адаптивність	0,21**	-0,31***			
Деадаптивність	-0,20*	0,47***			
Прийняття себе		-0,24**			
Неприйняття себе	-0,18*	0,38***			
Прийняття інших		-0,22**			
Неприйняття інших		0,29***			
Емоційна комфортність		-0,37***			
Емоційна дискомфортність		0,45***			
Внутрішній контроль	0,21**	-0,22**			
Зовнішній контроль	-0,25**	0,31***			
Домінування	0,31				
Ведене поведження	-0,21**	0,25**			
Ескапізм		0,44***			

Примітка: 1. ПОК — показник проблемно-орієнтованого копіngu; ЕОК — показник емоційно-орієнтованого копіngu; КОУ — показник копіngu, орієнтованого на уникнення; ВІД — показник відволікання; СВІД — показник соціального відволікання. 2. Кореляції достовірні з рівнями значущості: * — $p < 0,1$; ** — $p < 0,05$; *** — $p < 0,01$.

Як витікає з табл. 1, тенденція до використання певних копінг-стратегій пов'язана з відмінностями в показниках адаптивності та креативності. Зокрема, проблемно-орієнтований копінг частіше використовують особи з розвинутою уявою, підвищеною адаптивністю, схильні до внутрішнього контролю та домінування; емоційно-орієнтований копінг більш притаманний студентам з високими рівнями показників деадаптивності, неприйняття себе та інших осіб, емоційної дискомфорності, зовнішнього контролю, веденого поведження та ескапізму; копінг, орієнтований на уникнення характерний для суб'єктів з високими рівнями уяви та креативності; відволікання частіше пов'язано з розвинутою уявою, а соціальне відволікання з розвинутою креативністю.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між рангами вибору певних цінностей та досліджуваними показниками копінг-стратегій (N = 96 осіб)

Цінності	Показники копінг-стратегій				
	ПОК	ЕОК	КОУ	ВІД	СВІД
Дружба		0,26***			
Любов		0,21**			
Співпраця					-0,22**
Праця, творення		0,22**			
Свобода	-0,24**				
Мирне життя			0,22**		0,25**
Краса			-0,18*	-0,27***	
Здоров'я		-0,22**			
Творчість		0,27***			
Соціальна сила		-0,22**		-0,26***	

Примітка: позначення ті ж самі, що в табл. 1

Дані табл. 2 дозволяють припустити, що проблемно-орієнтований копінг притаманний особам, які орієнтовані на вибір цінності Свобода (тобто в їхньому виборі вона має менший ранг). Емоційно-орієнтований копінг пов'язаний з вибором цінностей Здоров'я та Соціальної сили (особи, які віддають їм більшу перевагу, частіше його використовують). Також дана стратегія подолання характерна для тих, хто слабко орієнтований на цінності Дружби, Любові, Праці та творення, Творчості. Копінг, пов'язаний з уникненням притаманний особам, орієнтованим на цінності Краси і не орієнтованим на цінність Мирного життя. Орієнтація на відволікання пов'язана з відданням переваги цінностям Краси та Соціальної сили. Соціальне відволікання пов'язане з орієнтацією на Співпрацю та слабкою орієнтацією на цінність Мирного життя.

Результати кластерного аналізу наведені в табл. 3, де представлені для кожного з чотирьох отриманих кластерів (далі — підгруп досліджуваних) відповідні середні (в межах підгрупи) значення показників копінг-стратегій, за якими проводилася кластеризація (ПОК, ЕОК, КОУ), а також додаткових показників ВІД та СВІД. Для більш детального та наочного визначення особливостей структури основних стратегій подолання по визначених підгрупах досліджуваних також був проаналізований нормований (з урахуванням вагових коефіцієнтів) розподіл відповідних показників — ПОК, ЕОК та КОУ, які було попередньо перетворено в z-шкалу.

Як витікає з даних табл. 3 та результатів проведеного аналізу найбільш оптимальні стратегії подолання притаманні досліджуваним з 4-ї підгрупи (відносно високі показники проблемно-орієнтованого копінгу в них поєднані з низькими показниками емоційно-орієнтованого копінгу та помірними значеннями копінгу, пов'язаного з уникненням), в той же час респонденти з першої підгрупи мають найбільш неоптимальну структуру долаючої поведінки. Структура стратегій додання 2-ї підгрупи дещо подібна до структури 4-ї підгрупи, але рівень КОУ дуже високий і стратегія уникнення для її представників є найбільш характерною. Також структура показників

3-ї підгрупи нагадує структуру 1-ї, але в 3-й підгрупі всі показники є суттєво вищими. Отже з точки зору оптимальності стратегій подолання досліджувані підгрупи можна охарактеризувати наступним чином: 4-та підгрупа — оптимальна структура стратегій подолання; 2-га підгрупа — помірно-незбалансована структура стратегій подолання; 3-тя підгрупа — незбалансована структура стратегій подолання; 1-ша підгрупа — суттєво незбалансована структура стратегій подолання.

Таблиця 3

Середні значення (по кожній з досліджуваних чотирьох підгруп студентів)
показників стратегій подолання

Показники	Підгрупи досліджуваних			
	1 підгрупа	2 підгрупа	3 підгрупа	4 підгрупа
ПОК	45,8 (1-3,4)	50,9 (2-3,4)	59,4 (3-1,2)	57,3 (4-1,2)
ЕОК	44,6 (1-2,3,4)	34,4 (2-1,3)	51,3 (3-1,2,4)	35,7 (4-1,3)
КОУ	44,2 (1-2,3)	57,6 (2-1,3,4)	52,7 (3-1,2,4)	43,7 (4-2,3)
ВІД	21,7 (1-2,3,4)	26,4 (2-1,4)	24,3 (3-1,4)	18,6 (4-1,2,3)
СВІД	14,7 (1-2,3)	20,2 (2-1,3,4)	17,8 (3-1,2,4)	15,9 (4-2,3)

Примітка: під досліджуваними показниками в дужках вказані номери підгруп, між якими зафіксовано значущі відмінності, що відзначені курсивом (на рівні $p < 0,1$), звичайним (на рівні $p < 0,05$) та напівжирним (на рівні $p < 0,01$) шрифтом для номерів відповідних підгруп.

Для визначення психологічних чинників, які можуть бути пов'язані з певними стратегіями подолання було проведено попарне порівняння показників креативності та соціально-психологічної адаптації між досліджуваними підгрупами (табл. 4).

Як витікає з табл. 4, перша підгрупа характеризується низькими показниками складності, уяви, адаптивності, прийняття себе, емоційної комфортності, внутрішнього контролю та схильності до домінування. Тобто неоптимальна структура регуляції долаючої поведінки в цій підгрупі ймовірно пов'язана в першу чергу з низькими рівнями адаптаційного потенціалу. Досліджувані з підгрупи 3 мають наближені до 1-ї підгрупи, але дещо вищі показники соціально-психологічної адаптації. Крім того їх характеризують помірно високі рівні уяви і складності мислення. Показник креативності в цій підгрупі найвищий в порівнянні з іншими. Отже додатковим ресурсом додання в цій підгрупі є креативність. Але вона не забезпечує значної оптимізації копінг-поведінки на фоні зниженого рівня основних показників соціально-психологічної адаптації. Найвищі (та практично однакові) показники соціально-психологічної адаптації реєструються у представників 2-ї та 4-ї підгруп. При цьому одна суттєва відмінність між цими підгрупами полягає в більшому показникові складності мислення у осіб з 4-ї підгрупи. Цей показник характеризує рівень пізна-

вальної активності суб'єкта, а на думку дослідників (С. А. Хазова [17], М. А. Холодна [18]), схильність до оптимального подолання за допомогою проблемно-орієнтованого копінгу якраз і притаманна особам з більш розвиненими пізнавальними та інтелектуальними якостями.

Таблиця 4

Відмінності в показниках креативності та соціально-психологічної адаптації для досліджуваних підгруп студентів

Показники	Підгрупи досліджуваних			
	1 підгрупа	2 підгрупа	3 підгрупа	4 підгрупа
Складність	10,4 (1-4)	11,4	11,8	13,5 (4-1)
Уява	7,8 (3-1)	8,3	11,0 (3-1,4)	9,1 (4-3)
Адаптивність	38,5 (1-2,3,4)	48,3 (2-1)	43,3 (3-1,4)	48,0 (4-1,3)
Прийняття себе	11,2 (1-2,4)	13,1 (2-1)	12,1	13,3 (4-1)
Емоційна комфортність	7,1 (1-2,4)	10,0 (2-1,3)	7,7 (3-2,4)	10,3 (4-1,3)
Внутрішній контроль	11,2 (1-2,3,4)	13,3 (2-1)	12,7 (3-1)	13,2 (4-1)
Схильність до домінування	2,3 (1-2,3,4)	3,8 (2-1)	3,8 (3-1)	3,9 (4-1)

Примітка: під досліджуваними показниками в дужках вказані номери підгруп, між якими зафіксовано значущі відмінності, що відзначені курсивом (на рівні $p < 0,1$), звичайним (на рівні $p < 0,05$) та напівжирним (на рівні $p < 0,01$) шрифтом для номерів відповідних підгруп.

В процесі аналізу рангів вибору ціннісних орієнтацій представниками кожної з підгруп було визначено, що в 1-й підгрупі відносна перевага віддається наступним цінностям — Самоповага, Спокій, Вітчизна, Пізнання світу, Суспільне визнання, Закономірність, Повага до традицій; в 2-й підгрупі — Дружба, Сім'я, Повага до батьків, Краса, Матеріальне забезпечення, Творчість, Справедливість, Праця та творення, Співпраця; в 3-й підгрупі — Свобода, Здоров'я, Мир, Сила та енергійність, Духовне життя, Відчуття належності, Соціальна сила, Законність та соціальний лад; в 4-й підгрупі — Любов, Дружба, Розвиток та самовдосконалення, Милосердя та добро, Безпека, Праця та творення, Єдність з природою, Гра, Обов'язок. Таким чином представники 1-ї підгрупи обирають традиційні загально-суспільні цінності та орієнтовані на збереження, консервацію, незмінність структури оточуючих їх процесів та явищ. При цьому взаємодія з цими цінностями носить пасивний, абстрактний характер (позиція спостерігача), а кінцевим результатом очікується загальне заспокоєння на особистому (внутрішньому) та соціальному (зовнішньому) планах. Особи з 2-ї підгрупи характеризуються орієнтацією на цінності ближнього суспільного оточення, з якими вони щодня інтенсивно взаємодіють і відношення до яких реально репрезентують своїми діями та поведінкою. Для них ці цін-

ності є не абстрактними, а дієвими, активуючими життєву енергію смисловими утвореннями. Респонденти 3-ї підгрупи з одного боку орієнтовані на загально-суспільні цінності, які можуть дати гарантію особистого добробуту, а з другого — на внутрішні індивідні цінності. Їх діяльність може бути спрямована на підтвердження цих смислових утворень у вигляді піклування про своє здоров'я, занять в спортивних групах, відданості релігійним або духовним об'єднанням, збереження корпоративних цінностей в професійному середовищі, наполегливому просуванню по щаблях суспільної ієрархії. Суб'єкти з 4-ї підгрупи орієнтовані на дієву взаємодію з суспільством, яка потребує особистісної праці, спрямованої на втілення вищих етичних цінностей — Любові, Дружби, Милосердя, Добра в практику повсякденного життя при взаємодії як з близьким так і з далеким оточенням. Цей шлях також потребує безупинного вдосконалення і внутрішнього розвитку на фізичному, психічному та духовному рівнях. Таким чином на нашу думку найбільш оптимальна організація ціннісно-смислових утворень у представників цієї групи і є тим глибинним потенціалом, який дозволяє оптимізувати структуру стратегій, спрямованих на подолання складних життєвих ситуацій.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Схильність до використання певних стратегій долаючої поведінки пов'язана з відмінностями в показниках адаптивності, креативності та ціннісних орієнтаціях досліджуваних, зокрема: проблемно-орієнтований копінг частіше використовують особи з розвинутою уявою, підвищеною адаптивністю, схильні до внутрішнього контролю та домінування, орієнтовані на вибір цінності Свобода; емоційно-орієнтований копінг більш притаманний студентам з високими рівнями показників дезадаптивності, неприйняття себе та інших осіб, емоційної дискомфорності, зовнішнього контролю, веденого поведження та ескапізму, а також особам, що віддають перевагу цінностям Здоров'я та Соціальної сили; копінг, орієнтований на уникнення, характерний для суб'єктів з високими рівнями уяви та креативності, а також тих, хто обирає цінності Краси; відволікання частіше пов'язано з розвинутою уявою та відданням переваги цінностям Краси, Соціальної сили; соціальне відволікання пов'язане з розвинутою креативністю та з орієнтацією на Співпрацю.

2. Визначені чотири типи структурної організації копінг-стратегій досліджуваних, зокрема: оптимальна; помірно-незбалансована; незбалансована та суттєво незбалансована структура стратегій подолання. Специфіка організації певної структури визначається компонентами психологічного потенціалу. Так, оптимальна структура стратегій подолання пов'язана з помірно високими рівнями показників соціально-психологічної адаптації, складності мислення, а також з особливостями організації ціннісних орієнтацій особистості, спрямованих на реальне втілення вищих етичних цінностей в практику повсякденного життя при взаємодії як з близьким, так і з далеким оточенням. Суттєво незбалансована структура стратегій подолання реалізується особами, що характеризуються соціально-

психологічною дезадаптованістю, мають низькі показники креативності та орієнтовані на збереження, консервацію, незмінність структури оточуючих їх процесів та явищ.

3. Особливості застосування копінг-стратегій можуть бути детерміновані специфічними утвореннями в структурі психологічного потенціалу особистості. При цьому адаптаційний потенціал суб'єкта (обумовлений психофізіологічними та темпераментальними особливостями), як одна з складових загального психологічного потенціалу, впливає на ефективність долаючої поведінки. Наступним фактором оптимізації структури копіngu є активність мислення, яка пов'язана з когнітивно-інтелектуальним потенціалом особистості. І найвищий рівень регуляції життєдіяльності в складних життєвих обставинах, пов'язаний з аксіологічним потенціалом — тобто з ціннісно-смысловими утвореннями суб'єкта, які визначають його світосприйняття, відношення до себе, близького та дальнього соціального оточення, орієнтацію на активну або пасивну взаємодію із світом.

Список літератури

1. Асмолов А. Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А. Г. Асмолов — М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2007. — 528 с.
2. Карпинский К. В. Смыслжизненный кризис как детерминанта совладающего поведения в стрессовых ситуациях / К. В. Карпинский // Психология совладающего поведения: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. : В 2 т. Т. 2 / отв. ред. : Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. — Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. — С. 26–28.
3. Кашапов М. М. Творческое мышление профессионала как ресурс совладания / М. М. Кашапов // Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. : В 2 т. Т. 2 / отв. ред. : Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. — Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. — С. 31–35.
4. Крюкова Т. Л. Методология исследования и адаптация опросника диагностики совладающего (копинг) поведения / Т. Л. Крюкова // Психологическая диагностика. — 2005. — № 2. — С. 65–75.
5. Леонтьев Д. А., Осин Е. Н. Личностный потенциал как объект психодиагностики / Д. А. Леонтьев, Е. Н. Осин // Психологическая диагностика. — 2007. — № 1. — С. 4–8.
6. Леонтьев Д. А., Мандрикова Е. Ю., Осин Е. Н., Плотникова А. В., Рассказова Е. И. Опыт структурной диагностики личностного потенциала / Д. А. Леонтьев, Е. Ю. Мандрикова, Е. Н. Осин, А. В. Плотникова, Е. И. Рассказова // Психологическая диагностика. — 2007. — № 1. — С. 8–31.
7. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. — 2001. — № 1. — С. 16–24.
8. Малахова С. И. Взаимосвязь стилей совладания и интеллектуальных предпосылок саморегуляции в учебной деятельности студентов / С. И. Малахова // Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. : В 2 т. Т. 2 / отв. ред. : Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. — Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. — С. 42–44.
9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. — СПб. : Евразия, 1999. — 432 с.
10. Олефір В. О. Особистісний потенціал як фактор психологічного благополуччя / В. О. Олефір // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — № 37(61). — С. 223–226.
11. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. — М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. — 416 с.

12. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. — М : Директ-Медиа, 2008. — 360 с.
13. Седунова А. С., Склянная Н. Н. Взаимосвязь адаптивности и выбора копинг-стратегий в профессиональной деятельности сотрудников УВД/ А. С. Седунова, Н. Н. Склянная// Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. : В 2 т. Т.2 / отв. ред. : Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. — Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. — С. 149–151.
14. Туник Е. Е. Диагностика креативности. Тест Е. П. Торранса. Адаптированный вариант / Е. Е. Туник. — М. : Речь, 2006. — 42 с.
15. Туриніна О. Л. Практикум з психології : навч. посіб. / О. Л. Туриніна. — К. : МАУП, 2007. — 328 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
17. Хазова С. А. О системе ресурсов совладающего поведения / С. А. Хазова // Стресс, выгорание, совладание в современном контексте / под ред. А. Л. Журавлева, Е. А. Сергиенко. — М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. — С. 136–154.
18. Холодная М. А. Стили совладания в юношеском возрасте в контексте проблемы интеллектуального контроля совладающего поведения / М. А. Холодная // Совладающее поведение: Современное состояние и перспективы / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Л. Крюковой, Е. А. Сергиенко. — М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. — С. 84–96.
19. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. — Кемерово : Кузбассвузиздат, 2000. — 204 с.
20. Hobfoll S. E. Stress, Culture and Community: The psychology and philosophy of stress. — N. Y : Plenum, 1998. — 158 p.
21. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal and Coping. — N. Y : Springer Publishing House, 1984. — 445 p.

И. А. Филенко

кандидат психологических наук, доцент,
докторант кафедры практической психологии
Харьковского национального педагогического
университета имени Г. С. Сковороды, г. Харьков

ЦЕННОСТНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕОДОЛЕВАЮЩЕГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Резюме

В работе рассматриваются психологические факторы, детерминирующие копинг-стратегии студенческой молодежи, связанные с отличиями в ценностных ориентациях, показателях адаптации и креативности. Показано, что выделенные с помощью кластерного анализа четыре подгруппы испытуемых, используют копинг-стратегии разной эффективности и характеризуются специфическими особенностями показателей, определяющих различия в психологическом потенциале личности.

Ключевые слова: психологический потенциал, ценностные ориентации, адаптация, креативность, кластерный анализ.

I. A. Filenko

candidate of psychological sciences,
associate professor, doctorant of the department
practical psychologists of the Kharkiv national
pedagogical university of the name C. Skovoroda, Kharkiv.

**THE VALUED CONSTITUENTS OF THE PSYCHOLOGICAL
POTENTIAL OF COPING OF STUDENT**

Summary

Psychological factors, which determining coping strategies of student, related to the differences in the valued orientations, indexes of adaptation and creativity are examined. It is shown that four sub-groups an examinees, that distinguished by means of cluster analysis, are used coping strategies of different efficiency and characterized by the specific features of indexes, which determined the distinctions in psychological potential of the subject.

Key words: psychological potential, valued orientations, adaptation, creativity, cluster analysis.